

ANTONINA PAWŁOWSKA
(UNIWERSYTET ŁÓDZKI)*

Ewolucja taktyki wojennej Irlandczyków i Brytyjczyków podczas wojny o niepodległość Irlandii w latach 1919–1921

Streszczenie: W artykule przeprowadzona została analiza przebiegu wojny o niepodległość Irlandii z punktu widzenia doktryny, strategii i taktyki wojskowej obu stron. Przyjęty został układ chronologiczny zagadnień, począwszy od zasadzki w Soloheadbag aż do podpisania angielsko-irlandzkiego traktatu pokojowego. Podczas analizy wyszczególnione zostały następujące etapy rozwoju konfliktu: okres walki kształtującej się dopiero Irlandzkiej Armii Republikańskiej z Królewską Policją Irlandzką, brytyjska odpowiedź, podczas której pojawiają się jednostki nazywane później Czarno-Brunatnymi i Posiłkowymi, oraz faza eskalacji przemocy zakończona wydarzeniami tzw. krwawej niedzieli. Po niej następuje etap stanu wojennego na terenie wyspy i zaangażowania w konflikt regularnego wojska brytyjskiego. Praca oparta jest na relacjach świadków wydarzeń zebranych przez Biuro Historii Militarnej Irlandii.

Słowa kluczowe: wojna o niepodległość Irlandii, brunatna wojna, IRA, Czarno-Brunatni, Królewska Policja Irlandzka.

Konflikt angielsko-irlandzki z lat 1919–1921 jest w historiografii różnie nazywany. Stosuje się terminy: „irlandzka wojna o niepodległość”, „wojna angielsko-irlandzka”, „brunatna wojna” (ang. *Tan War*). W języku gaelickim¹ konflikt nosi nazwę *Cogadh na Saoirse*, czyli, tłumacząc, „wojna o wolność”. Także ramy czasowe są w tym przypadku płynne. Klasycznie spór ten umiejscawia się w latach 1919–1921, jako datę rozpoczęcia walki wskazując zasadzkę w Soloheadbag, a jako zakończenie – podpisanie anglo-irlandzkiego traktatu pokojowego. Analiza jest również utrudniona z powodu bezpośredniego połączenia z irlandzką wojną domową, która wybuchła w wyniku społecznego

* Wydział Filozoficzno-Historyczny, Instytut Historii, Katedra Historii Powszechnej Najnowszej, e-mail: greenraven@interia.eu.

¹ Irlandzki język gaelicki – język z grupy goidelskiej języków celtyckich. Obecnie język urzędowy Irlandii obok języka angielskiego.

niezadowolenia z warunków traktatu irlandzko-angielskiego kończącego walkę z lat 1919–1921. Relacje uczestników konfliktu będące w posiadaniu Irlandzkiego Biura Historii Militarnej, na których w znacznej mierze oparta jest ta praca, nie wykraczają poza rok 1921 i nie wspominają o animozjach wojny domowej. Ta cezura wprowadzona została, by nie antagonizować żadnej ze stron późniejszego konfliktu oraz by zebrać zeznania wszystkich uczestników walki o niepodległość². Należy również zaznaczyć, że współczesna historiografia irlandzka często zajmuje stanowisko po jednej ze stron wojny domowej, wybielając lub oczerniając konkretne osoby w zależności od poglądów i stanowiska po 1921 r. Utrudnia to analizę i zmusza do ostrożniejszego doboru materiałów źródłowych i opracowań.

Wojnę o niepodległość Irlandii można podzielić na kilka faz. W tekście zostaną omówione poszczególne jej etapy z najważniejszymi dla nich wydarzeniami. Jednak głównym celem rozważań będzie refleksja nad doktryną wojskową Brytyjczyków oraz Irlandczyków, ich taktyką i strategią. Chronologiczny opis działań wojennych stanowił będzie punkt wyjścia do analizy sztuki wojennej, która zmieniała się w toku trwania konfliktu, dostosowując się do rozwoju sytuacji i eskalacji przemocy po obu stronach.

Początek konfliktu

Z uwagi na nieregularny charakter wojny i naturę brytyjskiej obecności w Irlandii oraz uwarunkowania polityczne trudno określić dokładny moment jej wybuchu. Od roku 1918 przez stronę irlandzką prowadzone były działania o charakterze przygotowawczym, przybierające w pewnych wypadkach charakter wojskowy. Strona brytyjska natomiast nie uznawała wydarzeń w Irlandii za konflikt zbrojny nawet w momencie, gdy Irlandzka Armia Republikańska prowadziła już szeroko zakrojone akcje wojskowe.

Za początek działań wojennych często umownie przyjmuje się datę zasadzki w Soloheadbag, czyli 21 stycznia 1919 r. Jednocześnie jest to data pierwszego posiedzenia Dáil Éireann³. Tworzy to zgrabną cezurę łączącą jednocześnie aspekt polityczny i wojskowy. Rok 1918, niebrany pod uwagę przy przyjęciu cezury zasadzki w Soloheadbag, można określić mianem „dziwnej wojny”. W starciach z policją zginęło sześć osób, a ponad tysiąc zostało aresztowanych. Więźniowie polityczni organizowali strajki głodowe, a w dzień rozejmu w Dublinie wybuchły zamieszki, w których rannych zostało ponad stu brytyjskich żołnierzy. Ochotnicy

² J. Doyle, F. Clarke, *An Introduction to The Bureau of Military History 1913–1921*, Dublin 2002, s. 6.

³ Dáil Éireann – z gaelickiego Zgromadzenie Irlandii. Obecnie niższa izba irlandzkiego parlamentu. W 1919 r. funkcjonująca jako jedyne ciało ustawodawcze Republiki. Senat (Seanad Éireann) zaczął funkcjonować dopiero w 1922 r.

Irlandzcy⁴ prowadzili szeroko zakrojoną akcję pozyskiwania broni, czy to metodą kupna, czy też napadów i kradzieży. Dokonano pierwszych morderstw policjantów Królewskiej Policji Irlandzkiej⁵. Liczba Ochotników wzrastała wraz z sukcesami politycznymi ruchu republikańskiego, powiązanych z kryzysem poborowym i wyborami parlamentarnymi. Doszło do pierwszych napadów na baraki w Cork i Kerry⁶. Zasadzka w Soloheadbag z pewnością nie była odosobnionym i zaskakującym przypadkiem nieuzasadnionej przemocy ze strony Irlandczyków. Można ją uznać za punkt kulminacyjny pierwszej, przygotowawczej fazy kampanii wojennej.

Zasadzka ta nie była szeroko zakrojoną i szczegółowo przygotowaną operacją wojskową. Celem Ochotników było pozyskanie broni. Do tej pory najczęściej pozyskiwano ją od osób prywatnych. Zazwyczaj była to broń myśliwska. Drugą możliwością było kupowanie jej od policjantów lub kradzież z koszar; zwykle odbywało się to bez ofiar śmiertelnych. Nie można tego jednak powiedzieć o wydarzeniach w hrabstwie Tipperary z 21 stycznia 1919 r. Trzecia brygada, w sile 11 osób, pod wodzą Seana Treacy'ego napadła na konwój wojskowy przewożący materiały wybuchowe. Zginęło dwóch policjantów z eskorty, a transport dynamitu skradziono⁷. Wydarzenie to nie zostało jednak przyjęte z entuzjazmem ani przez społeczeństwo, ani przez irlandzkich przywódców politycznych.

Wśród przywódców początkowo nie było zgody co do modelu prowadzenia działań wojennych. Eamon de Valera⁸ był zwolennikiem wojny konwencjonalnej, prowadzonej w celu zwrócenia uwagi opinii publicznej świata na kwestię irlandzką. Arthur Griffith⁹ lobbował za prowadzeniem kampanii społecznego nieposłuszeństwa i stopniowym wytwarzaniem alternatywy dla administracji brytyjskiej w postaci podziemnego państwa irlandzkiego. Frakcja wojskowa z Cathalem Brugha¹⁰ i Michaellem Collinsem¹¹ na czele optowała za rozpoczęciem kampanii

⁴ Óglaigh na hÉireann – irlandzka organizacja paramilitarna utworzona w 1913 r. Stanowiła główną siłę militarną powstańców podczas powstania wielkanocnego w 1916 r. Połączona z Irlandzką Armią Obywatelską utworzyła Irlandzką Armię Republikańską (IRA).

⁵ Królewska Policja Irlandzka (ang. Royal Irish Constabulary, RIC) – licząca w tym okresie 9 tys. członków formacja policyjna. Jedna z dwóch istniejących na terenie Irlandii (drugą była Dublińska Policja Metropolitalna funkcjonująca jedynie na terenie Dublinia).

⁶ C. Townshend, *The Republic: Fight for Irish Independence, 1918–1923*, London 2013, s. 338.

⁷ W. Konarski, *Nieprzejednani. Rzecz o Irlandzkiej Armii Republikańskiej*, Warszawa 1991, s. 72.

⁸ Eamon de Valera – irlandzki polityk, jeden z dowódców powstania wielkanocnego, od 1919 r. premier Republiki Irlandii.

⁹ Arthur Griffith – irlandzki polityk, współzałożyciel partii Sinn Féin.

¹⁰ Cathal Brugha – pierwszy premier Republiki i przewodniczący obrad pierwszego Dáilu, pełnił później funkcje głównodowodzącego irlandzkiej armii i ministra obrony.

¹¹ Michael Collins – polityk, uczestnik powstania wielkanocnego, minister finansów, członek Dáil Éireann, przewodniczący Irlandzkiego Bractwa Republikańskiego. Szef irlandzkiego wywiadu.

zbrojnej. Collins widział ją jednak inaczej niż de Valera. Wnioski wyciągnięte z klęski powstania wielkanocnego pokazywały, że Irlandczycy nie mają szans w klasycznym konflikcie zbrojnym. Alternatywą była walka partyzancka, która pozwalałaby wykorzystać przewagę walki na własnym terytorium, poparcia ludności i elementu zaskoczenia¹².

Irlandzki rząd nie sformułował jasnej i spójnej taktyki prowadzenia walki, ale wizja Collinsa była stopniowo wprowadzana w życie. Dáil Éireann nie ingerował znacząco w działalność Irlandzkich Ochotników, stopniowo przekształcających w Armię Republiki. Początkowo nawet kwestia zwierzchnictwa nad oddziałami nie była jasna. Pierwszy rząd irlandzki (*Aireacht*) nie miał nawet odpowiedniego ministerstwa przeznaczonego do zajmowania się tą kwestią. Znajdowała się ona w jurysdykcji ministra spraw wewnętrznych. Stanowisko to pełnił Michael Collins. Żywoć pierwszego rządu był krótki. Po ucieczce Eamona de Valery z więzienia Lincoln w lutym 1919 r. sformowano nowy gabinet z nim na czele jako premierem¹³. Od kwietnia 1919 r. funkcjonowało Ministerstwo Obrony z Cathalem Brugha jako ministrem, Michael Collins objął tekę ministra finansów oraz funkcję szefa wywiadu¹⁴. To im pozostawiono kwestie militarne. Collins w swoich wspomnieniach stwierdził: „wydaje mi się, że właściwa Sinn Féin¹⁵ skłania się ku byciu jeszcze mniej wojowniczą i jeszcze bardziej politykującą, teoretyczną”¹⁶. Ochotnicy Irlandzcy, stanowiący do tej pory zbrojne ramie ruchu republikańskiego, zaczęli stopniową reorganizację i transformację w Irlandzką Armię Republikańską. Od tego momentu w historiografii stosuje się te określenia wymiennie.

Rząd oficjalnie nie odniósł się do zasadzki w Soloheadbag. Cathal Brugha i Michael Collins zaaprobowali jednak działania Ochotników z Tipperary¹⁷. Dwa dni później brytyjski rząd ogłosił Tipperary Specjalnym Obszarem Wojskowym na mocy Ustawy o Obronie Królestwa¹⁸. Rozpoczął się następny etap konfliktu.

¹² *Ibidem*, s. 73.

¹³ Urząd ten w irlandzkim języku gaelickim nosi nazwę *Príomh Aire*, co oznacza Prezydenta Gabinetu. W polskojęzycznych opracowaniach funkcja ta jest czasami błędnie tłumaczona jako urząd prezydenta, podczas gdy najbliższym odpowiednikiem jest premier lub pierwszy minister. Prezydent Irlandii to w języku gaelickim *Uachtarán na hÉireann*. Urząd ten został wprowadzony dopiero w roku 1937.

¹⁴ Lista ministrów I rządu republiki, http://www.taoiseach.gov.ie/eng/Historical_Information/History_of_Government/FirstD%C3%A1il1.pdf (dostęp: 14 X 2017 r.).

¹⁵ Sinn Féin – irlandzka partia nacjonalistyczna i niepodległościowa powstała w 1905 r.

¹⁶ M. Rast, *Tactics, Politics and Propaganda in the Irish War of Independence 1917–1921*, praca magisterska obroniona na Uniwersytecie Stanu Georgia, Atlanta 2011, s. 63, http://scholarworks.gsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1045&context=history_theses (dostęp: 8 X 2017 r.). Cytat, podobnie jak wszystkie następne, w przekładzie własnym autorki artykułu.

¹⁷ J. Dorney, *Peace after the Final Battle: The Story of the Irish Revolution 1912–1924*, Dublin 2014, s. 311.

¹⁸ *The Defence of the Realm Act* – brytyjska ustawa z 8 sierpnia 1914 r., uchwalona po przystąpieniu Wielkiej Brytanii do I wojny światowej. Dawała rządowi specjalne uprawnienia podczas trwania konfliktu.

Wojna z policją

Królewska Policja Irlandzka postrzegana była jako symbol zwierzchnictwa brytyjskiego nad Wyspą. Nie służyli w niej jednak Anglicy. Przez lata służba w RIC była atrakcyjną ścieżką kariery zapewniającą stały dochód i szacunek społeczeństwa. Wyższe stopnie oficerskie piastowali protestanci, jednak większość w policji stanowili irlandzcy katolicy. Część z nich utrzymywała nawet kontakty lub sympatyzowała z nacjonalistami¹⁹.

Głównym zadaniem policji było zwalczanie przestępczości i tylko część jej aktywności skierowana była przeciw ruchowi republikańskiemu. Należy jednak zaznaczyć, że rozpracowywanie rebeliantów było przeprowadzane bardzo skrupulatnie i to na raportach policji, szczególnie tych pochodzących z Sekcji G, opierała się działalność antyrepublikańska administracji brytyjskiej. Ruch nacjonalistyczny był silnie zinfiltrowany przez policyjnych informatorów, a większość działaczy miała w archiwach policyjnych obszerne teczki pełne dokumentacji, w której dokładnie odnotowano każdy ich ruch. Jednym z głównych założeń irlandzkiej doktryny stało się wyeliminowanie wywiadu policyjnego i złamanie ducha funkcjonariuszy. W tym celu połączono idee walki zbrojnej i obywatelskiego nieposłuszeństwa.

Walka z policją przybierała różne formy. Pierwszą z nich była próba zdobycia przewagi na polu wywiadu. Należy jednak wspomnieć, że był to jeden z najważniejszych aspektów irlandzkiej taktyki. Michael Collins opracował plan likwidacji policyjnych informatorów, tworząc podwaliny pod przyszły kontrwywiad oraz zrekrutował siatkę funkcjonariuszy RIC gotowych dostarczać IRA informacje o planach policji²⁰. W swoich wspomnieniach Collins napisał: „Anglia zawsze mogła wzmocnić swoją armię. Mogła zastąpić każdego straconego żołnierza... By sparaliżować brytyjską maszynę wojenną, konieczne było uderzenie w jednostki. Bez swych szpiegów Anglia była bezbronna”²¹.

Kolejnym elementem walki z policją były zabójstwa polityczne. Dowództwo wyznaczało brygadam IRA cele do zlikwidowania. Przeważnie byli to wysoko postawieni funkcjonariusze prowadzący śledztwa mające na celu aresztowanie członków IRA. Na listę celów do wyeliminowania trafiali również policjanci, którzy brali czynny udział w aresztowaniach po powstaniu wielkanocnym lub odznaczali się szczególnym okrucieństwem w traktowaniu więźniów.

Armia Irlandzka opracowała taktykę przeprowadzania zamachów. Zazwyczaj do akcji desygnowano dwóch żołnierzy, którzy już wcześniej brali udział i zdobyli doświadczenie w podobnych akcjach, co oznaczało przynajmniej jedno popełnione zabójstwo. Najpierw śledzono cel i wybierano dogodne miejsce do

¹⁹ B. Hughes, *Defying the IRA? Intimidation, Coercion, and Communities during the Irish Revolution*, Liverpool 2016, s. 32.

²⁰ M. Rast, *op. cit.*, s. 63.

²¹ M. Collins, *The Path to Freedom*, London 1996, s. 69.

przeprowadzenia ataku. Podczas samego zamachu zwykle strzelał jeden żołnierz, a drugi stał na czatach, zabezpieczając drogę ucieczki. Po wykonaniu zadania strzelcy uciekali z miejsca zdarzenia pieszo lub na rowerze. W przypadku szerzej zakrojonej akcji, jak zabójstwo dobrze chronionej osobistości, czynny udział brała większa liczba osób²².

Oprócz morderstw politycznych cały czas praktykowano też napady na policjantów w celu pozyskiwania broni. Jako że cel takich działań był bardziej prozaiczny, nie zachodziła tu potrzeba mordowania funkcjonariuszy. W takich przypadkach żołnierze IRA zazwyczaj oddawali ostrzegawcze strzały w powietrze, a policjanci oddawali im swoją służbową broń²³.

Kolejną formą uprzykrzania życia policjantów były napady na ich mieszkania. W tym przypadku również nie chodziło o eliminację osoby, ale o aspekt psychologiczny naruszenia spokoju domu funkcjonariusza oraz o pozyskanie broni. Często napady miały charakter włamań bez użycia broni. Niekiedy celem było zastraszenia ofiary i zmuszenia jej do zaniechania wykonywania obowiązków. IRA stosowała często pozorowane egzekucje, podczas których funkcjonariuszowi w obecności jego rodziny przystawiano broń do skroni, wygłaszano formułę wyroku, a następnie pociągano za spust. Okazywało się wtedy, że broń nie była nabita, a nieszczęsnego policjanta pozostawiano z ostrzeżeniem i groźbą wykonania właściwej egzekucji w przypadku wykonywania przez niego dalej obowiązków²⁴.

Popularną formą nękania było również wysyłanie listów z pogrozkami lub otwarte groźby dostarczane osobiście przez członków IRA w miejscach publicznych²⁵. Również członkowie rodzin policjantów nie mogli czuć się bezpieczni. Celami ataków stawały się często żony, narzeczone oraz kobiety utrzymujące kontakty z funkcjonariuszami. „W Dublinie pewna Panna Price otrzymała dwa listy z pogrozkami, w których pisano, że zostanie ukarana, jeśli nie przestanie zadawać się z konstabłem Królewskiej Policji. Kolejna młoda dama zgłosiła, że około tuzina mężczyzn włamało się do jej domu, chwyciło ją, powaliło na ziemię i obcięło włosy za pomocą nożyc krawieckich. Następnie napastnicy udali się do domu nieopodal, gdzie obcięli włosy następnej młodej kobiecie i ostrzegli ją, by nie miała już nic więcej do czynienia z policją”²⁶.

Oprócz tworzenia bezpośredniego zagrożenia stosowano również formę ostracyzmu społecznego, sprawdzonej irlandzkiej metody noszącej również miano bojkotu²⁷. Policjanci z żonami nie byli przyjmowani w towarzystwie, choć wcześniej

²² Dokumenty Biura Historii Militarnej Irlandii BMH.WS0423, s. 14–20, <http://www.bureauofmilitaryhistory.ie/reels/bmh/BMH.WS0423.pdf> (dostęp: 8 X 2017 r.).

²³ P. Cottrell, *The Anglo-Irish War. The Troubles of 1913–1922*, Oxford 2006, s. 46.

²⁴ B. Hughes, *op. cit.*, s. 7.

²⁵ *Ibidem*, s. 6.

²⁶ A. Matthews, *Renegades: Irish Republican Women 1900–1922*, Cork 2011, wydanie elektroniczne, rozdział *War on Women*.

²⁷ Bojkot – zerwanie kontaktów osobistych i handlowych z instytucją lub osobą prywatną. Nazwa pochodzi od nazwiska Charlesa Boycotta, irlandzkiego zarządcy, który w 1880 r. nie zgodził

cieszyli się poważaniem społeczeństwa. Mieli problemy z kupowaniem produktów w sklepach. Nie mogli uzyskać pomocy od sąsiadów, nie zapraszano ich na potańcówki, nie pozwalano na przyłączenie się do gry w karty²⁸.

Wszystkie te strategie obliczone były na sterroryzowanie policjantów i złamanie ich morale. Można z całą stanowczością stwierdzić, że się to udało. Rekrutacja do Królewskiej Policji Irlandzkiej spadła niemal do zera. Policjanci już pełniący służbę masowo składali wypowiedzenia lub symulowali choroby, by uzyskać urlop zdrowotny. Uczynnie pomagali w tym procederze lekarze, chętnie wystawiający w takich przypadkach fałszywe zwolnienia²⁹. Od marca do lipca 1920 r. ze służby wystąpiło 500 funkcjonariuszy. Do grudnia liczba spadła o kolejne tysiąc osób. Do tego dodać należy funkcjonariuszy poległych podczas służby, zwolnionych i tych, którzy przeszli na emeryturę – 1170³⁰.

Ci funkcjonariusze, którzy pozostali na swoich stanowiskach, przestali wykonywać te obowiązki, które łączyły się ze zwalczaniem ruchu republikańskiego. Przedstawiciele Dublińskiej Policji Metropolitalnej skontaktowali się z Sinn Féin w celu uzyskania zapewnienia, że Armia Republikańska zaniecha ataków na funkcjonariuszy, jeśli przestaną oni nosić broń. Collins wyraził na to zgodę³¹. Niektórzy detektywi Sekcji G doskonale wiedzieli, jak wygląda i gdzie przebywa szef wywiadu, ale żaden z nich nie odważył się go aresztować, choć było to o tyle łatwe, że Collins nie starał się ukrywać, przemieszczając się po Dublinie za dnia na rowerze. Perspektywa nocnej wizyty żołnierzy IRA po takim aresztowaniu była zbyt przerażająca³².

Realizując ideę tworzenia państwa podziemnego, obowiązki Królewskiej Policji Irlandzkiej przejmowali sami żołnierze IRA, którzy po zredukowaniu liczebności funkcjonariuszy sami strzegli porządku na prowincji i egzekwowali przestrzeganie prawa przez obywateli³³.

Oprócz akcji wymierzonych w stróżów prawa na celowniku IRA znaleźli się również przedstawiciele brytyjskiej administracji. Głównym celem stał się marszałek John French, pierwszy hrabia Ypres, pełniący funkcję Lorda Namiestnika Irlandii. Pułkownik Joe Leonard³⁴ tak opisał postać marszałka: „Lord French

się na zmniejszenie czynszu swoim dzierżawcom. W wyniku jego działań wszyscy okoliczni mieszkańcy zerwali z nim stosunki towarzyskie, a przedsiębiorcy odmówili mu świadczenia usług i sprzedaży produktów.

²⁸ W. Konarski, *op. cit.*, s. 73.

²⁹ BMH.WS0580, s. 9.

³⁰ W.H. Kautt, *The Irish Police and the Outbreak of Peace*, materiały Konferencji Towarzystwa Historii Wojskowości, Lawrence 2006, s. 4.

³¹ D.T. Ryle, *Big Fellow, Long Fellow: A Joint Biography of Collins and De Valera*, Dublin 2006, s. 356.

³² *Ibidem*, s. 280.

³³ BMH.WS0547, s. 4.

³⁴ Joe Leonard – żołnierz IRA, członek „Oddziału” (specjalnej jednostki w ramach armii zajmującej się likwidacją celów politycznych).

był dzielnym dżentelmenem, a swoje interesy w Irlandii prowadził najlepiej jak umiał, ale nie był w stanie sprostać naszym oczekiwaniom, według których mielibyśmy samodzielnie rządzić własnym państwem. Zatem stwierdziliśmy, że najlepiej będzie usunąć go ze stanowiska za pomocą broni palnej³⁵. Członkowie brygad dublińskich trzy razy próbowali przeprowadzić na niego zamach, bez powodzenia³⁶.

Organizacja tego typu akcji sprawiała trudności. Większość żołnierzy IRA, oprócz działalności w szeregach organizacji, wykonywało również pracę zarobkową, przez co część ataków na cele operacyjne wykonywana była po zmroku. Wkrótce policjanci i pracownicy brytyjskiej administracji zaczęli wystrzegać się poruszania się ulicami miasta wieczorami³⁷. Potrzebna była zmiana taktyki. Utworzono tzw. Oddział. Członkowie jednostki nie musieli wykonywać pracy zarobkowej; na ich utrzymanie łożyła organizacja, co umożliwiało im przeprowadzanie akcji o każdej porze dnia, w zależności od potrzeb³⁸. Członkowie „Oddziału” byli najbardziej zaufanymi wykonawcami woli dowództwa. Wkrótce zaczęto ich nazywać „Dwunastoma Apostołami”.

W tym okresie wypracowano taktykę dokonywania zamachów i przeprowadzania ataków w celu zdobycia broni. Opierała się ona na uzyskaniu dokładnych informacji o celu; tu pomocą służyły wywiad Armii Republikańskiej i sieć informatorów. Następnie wybierano miejsce zasadzki oraz głównych wykonawców planu. Reszta oddziałów pełniła funkcję osłonową, ochraniając towarzyszy, zapewniając im drogę ucieczki oraz odwracając uwagę policji. W akcjach wykorzystywano karabiny, rewolwery oraz ładunki wybuchowe domowej roboty.

Taktyka działań na prowincji znacząco różniła się od tej stosowanej podczas akcji w mieście. Nie istniała tam możliwość zniknięcia w tłumie. Większy nacisk został natomiast położony na wykorzystanie znajomości terenu oraz spożytkowania naturalnych osłon i przeszkód takich jak wzniesienia, zagajniki, lasy, ogrodzenia czy bagna. W roku 1918 zaczęto wydawać gazetę „An tÓglách”, oficjalny organ prasowy Irlandzkich Ochotników. Stałymi jej sekcjami były *Wytyczne dowództwa* – nakreślające najważniejsze cele w prowadzonej kampanii, *Porady na temat treningu*, w których dowództwo publikowało zasady musztry i cele szkolenia oddziałów, oraz *Wskazówki dla inżynierów*, gdzie publikowano szczegółowe wytyczne odnośnie do tworzenia środków wybuchowych, niszczenia torów kolejowych oraz linii komunikacyjnych³⁹. W sekcjach tych widoczna była jasna taktyka wojenna opierająca się na zasadach wojny partyzanckiej, którą mieli stosować żołnierze IRA na prowincji. Ich głównym celem były ataki na konwoje i zasadzki

³⁵ BMH.WS0547, s. 4.

³⁶ BMH.WS0423, s. 14–21.

³⁷ BMH.WS0423, s. 32.

³⁸ BMH.WS0423, s. 30–33.

³⁹ Gazeta „An tÓglách”, vol. I, No. 9, I 1918, http://antoglach.militaryarchives.ie/PDF/1918_01_15-1918_12_31_Vol_I_No_9_An_t-Oglac.pdf (dostęp: 15 X 2017 r.).

zastawiane na żołnierzy oraz policjantów. Po wykonanej akcji Ochotnicy mieli natomiast rozdzielić się i zniknąć, udając się do wcześniej wyznaczonych kryjówek.

Początkowa faza wojny była niewątpliwym sukcesem Irlandzkiej Armii Republikańskiej. Wojna wydana wywiadowi brytyjskiemu zniszczyła możliwości pozyskiwania informacji o ruchu nacjonalistycznym, na których w dużej mierze opierały się działania administracji brytyjskiej. Zwerbowanie nowych informatorów stawało się niemożliwe w sytuacji, w której ludziom podejrzanym o przekazywanie informacji policji groziła śmierć. Podpora brytyjskich rządów – Królewska Policja Irlandzka – została rozbita, a jej morale złamane. Na prowincji jej funkcje przejęły oddziały IRA. W dużych miastach utrzymywała ona tylko pozory funkcjonowania. Współczynnik rezygnacji był tak wysoki, że nastąpił całkowity paraliż tej organizacji. Członkowie brytyjskiej administracji żyli w ciągłym strachu o swoje życie, a IRA stopniowo zdobywała coraz więcej broni. Nawet złapani członkowie organizacji, stając przed sądem, nie byli skazywani za popełnione morderstwa, nastąpił bowiem paraliż wymiaru sprawiedliwości. W ławach przysięgłych zasiadali również Irlandczycy⁴⁰. Rząd brytyjski nie mógł już ignorować tej sytuacji. Wcześniej liczył na to, że kwestię uda się rozwiązać siłami policji i dzięki jej wywiadowi, ale wobec taktyki IRA nie było to możliwe. Brytyjczycy zdali sobie sprawę z powagi sytuacji i potrzeby przejścia do kontrofensywy. Zaistniała potrzeba sprowadzenia do Irlandii nowych sił. Imperium przystąpiło do kontrataku.

Imperium kontratakuje

Jako początek drugiego etapu wojny o niepodległość wskazuje się zazwyczaj moment przybycia do Irlandii nowych jednostek, które miały wesprzeć osłabioną i moralnie pokonaną Królewską Policję Irlandzką – tzw. Czarno-Brunatnych (ang. Black and Tans) i Posiłkowych (ang. The Auxiliaries).

Pomysł stworzenia jednostek Czarno-Brunatnych często przypisuje się marszałkowi polnemu Henry'emu Wilsonowi pełniącemu funkcję szefa imperialnego sztabu generalnego, który miał namawiać do tego pomysłu premiera Davida Lloyd George'a na posiedzeniu rządu 13 stycznia 1920 r. Decyzja o rekrutacji Czarno-Brunatnych padła jednak kilka miesięcy wcześniej. Rząd postanowił o rozszerzeniu Królewskiej Policji 7 października 1919 r. pod naciskiem marszałka Johna Frencha⁴¹ i sekretarza do spraw Irlandii Iana Macphersona⁴². Sama idea rekrutowania nowych funkcjonariuszy wyszła natomiast od administracji irlandzkiej, w obliczu niemożności zrekrutowania policjantów na miejscu⁴³.

⁴⁰ W. Konarski, *op. cit.*, s. 79.

⁴¹ John French – marszałek polny, dowódca brytyjskiego korpusu ekspedycyjnego podczas I wojny światowej.

⁴² Ian Macpherson – brytyjski polityk, minister w gabinecie Lloyd George'a. Od 1916 r. podsekretarz stanu w Ministerstwie Wojny, od 1919 r. Główny Sekretarz Irlandii.

⁴³ J.S. Ainsworth, *British Security Policy in Ireland, 1920–1921: A Desperate Attempt by the Crown to Maintain Anglo-Irish Unity by Force*, materiały 11 irlandzko-australijskiej konferencji,

Pomysł zwerbowania Posiłkowych przypisuje się natomiast Winstonowi Churchillowi⁴⁴, pełniącemu w tym czasie obowiązki ministra wojny. Churchill, na zebraniu ministrów 11 maja 1920 r., sprzeciwił się pomysłowi wzmocnienia oddziałów wojska brytyjskiego na terenie Irlandii. Zamiast tego zaproponował zwerbowanie specjalnych oddziałów wspomagających irlandzką policję. Otrzymał na to zgodę i w lipcu 1920 r. zwerbowano ponad 500 mężczyzn do oddziałów specjalnych⁴⁵.

Czarno-Brunatni i Posiłkowi byli oddzielnymi formacjami, wiele ich jednak łączyło. Jednych i drugich rekrutowano spośród zdemobilizowanych po Wielkiej Wojnie żołnierzy, którzy mieli trudności ze znalezieniem pracy oraz dostosowaniem się do powojennej rzeczywistości⁴⁶. Rząd brytyjski rozwiązał za jednym zamachem dwie palące kwestie: potrzebę zrekrutowania sił wspomagających upadającą Policję Irlandzką oraz kwestię powracających do kraju żołnierzy.

Slogan „Staw czoła ciężkiemu i niebezpiecznemu zadaniu” namawiał do wstąpienia w szeregi Czarno-Brunatnych. Oferowano stawkę 10 szylingów za dzień pracy⁴⁷. Do listopada 1921 r. na wezwanie odpowiedziało 9500 mężczyzn. Przyływ rekrutów spowodował, że zabrakło mundurów RIC. Kwestię tę rozwiązano przez wydawanie spodni wojskowych koloru khaki oraz góry munduru policyjnego w kolorze granatowym⁴⁸. Dzięki podobieństwu do umaszczenia psów gończych z takich ras jak Kerry Beagle czy Black and tan coonhound⁴⁹ nowych rekrutów zaczęto nazywać Czarno-Brunatnymi. W tym miejscu należy jednak zaznaczyć, że Czarno-Brunatni nie stanowili osobnej formacji sami w sobie. Byli częścią Królewskiej Policji, jednak z racji charakterystycznego ubioru oraz brytyjskiego pochodzenia mocno się z niej wyróżniali. Nie zintegrowali się też z irlandzkimi policjantami. Jak wspomina sierżant McConnel⁵⁰ w swoim zeznaniu: „Te dwa ciała nigdy się nie łączyły – jak woda i oliwa”⁵¹. Wyposażenie obejmowało karabiny Lee-Enfield.303, parę kajdanek, rewolwer Webley, bagnet i granaty ręczne⁵².

25–30 kwietnia 2000, Perth, s. 2. Niepublikowane, dostępne pod adresem: <https://eprints.qut.edu.au/6/> (dostęp: 8 X 2017 r.).

⁴⁴ Winston Churchill – brytyjski polityk, w gabinecie Lloyda George’a pełnił funkcje: ministra uzbrojenia, ministra wojny, ministra lotnictwa i sekretarza stanu do spraw kolonii.

⁴⁵ J.S. Ainsworth, *op. cit.*, s. 2.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ D.T. Ryle, *op. cit.*, s. 118.

⁴⁸ BMH.WS0509, s. 5.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ J.J. McConnel – od 1907 r. funkcjonariusz Królewskiej Policji Irlandzkiej, pełnił funkcję sierżanta, a potem inspektora.

⁵¹ BMH.WS0509, s. 5.

⁵² W.H. Kautt, *The „Auxies”, Black and Tans, and the RIC and their response to IRA violence in Ireland, 1919–21*, materiały Konferencji Towarzystwa Historii Wojskowości, Knoxville 2003, s. 3, https://www.academia.edu/1686881/The_Auxies_Black_and_Tans_and_the_RIC_and_their_response_to_IRA_violence_in_Ireland_1919-21 (dostęp: 8 X 2017 r.).

Posiłkowi natomiast byli oddziałami specjalnymi policji, wysłanymi do Irlandii w celu walki z powstańcami. Operowali niezależnie od Królewskiej Policji i podlegali jej tylko nominalnie. Byli dobrze uzbrojeni. Każdy Posiłkowy miał dwa rewolwery oraz karabin. Podobnie jak Czarno-Brunatni, nosili mieszankę mundurów wojskowych i policyjnych. Odróżniało ich jednak nakrycie głowy, charakterystyczna szkocka furażerka – Glengarry⁵³. Wynagrodzenie Posiłkowych wynosiło 1 funt dziennie⁵⁴, co w tamtych czasach było bardzo dobrą płacą, szczególnie dla byłego żołnierza⁵⁵. Posiłkowi nie podlegali też jurysdykcji sądów cywilnych. W połączeniu ze słabą dyscypliną tworzyło to w nich poczucie bezkarności.

W styczniu 1920 r. odbyły się wybory do władz lokalnych. Sinn Féin zdobyła kontrolę nad radami większości hrabstw, wchodząc w kolejny etap procesu tworzenia oddzielnego państwa. Rozzuchwalona IRA przystąpiła do serii morderstw politycznych. Od stycznia do marca 1920 r. ginęli kolejno: komisarz Redmond z Dublińskiej Policji Metropolitalnej, urzędnik magistratu Dublina Alan Bell i agent sił bezpieczeństwa Fergus Malloy. Wszystkie egzekucje zostały wykonane w biały dzień na oczach przechodniów. Spalono też ponad 300 opuszczonych komisariatów RIC oraz wiele lokalnych urzędów podatkowych. Wiosna roku 1920 należała do republikanów⁵⁶.

W lecie Czarno-Brunatni, po przejściu szybkiego przeszkolenia, zaczęli działać na terenie wyspy, prezentując od razu swoją charakterystyczną taktykę odwetu. Po każdej zbrojnej akcji IRA następowała natychmiastowa brutalna odpowiedź sił policji. Co charakterystyczne, często nie była ona wymierzona w IRA, trudno bowiem było zlokalizować sprawców morderstw i podpażeń. Celem Czarno-Brunatnych stawała się ludność cywilna. Należy tu podkreślić, że nie był to wynik samowoli nowych rekrutów, tylko element brytyjskiej doktryny wojskowej. Jej potwierdzenie można znaleźć w wielu wypowiedziach brytyjskich polityków i przywódców wojskowych z tego okresu. Marszałek Wilson w następujący sposób proponował rozwiązać problem irlandzki: „Zebrać nazwiska zwolenników Sinn Féin ze wszystkich dzielnic, przybić je do drzwi kościołów w całym kraju i za każdym razem, gdy policjant zostanie zamordowany, wybrać pięciu z nich i zastrzelić!”⁵⁷. Nie była to jedynie kwestia prywatnych przekonań polityków. Oficerowie dowodzący siłami policyjnymi również prezentowali podobne podejście. Podpułkownik Gerard Smyth, zwracając się do buntujących się funkcjonariuszy policji w Listowell w hrabstwie Kerry, miał wygłosić takie przemówienie: „Panie, do tej pory Sinn Féin miała całą zabawę dla siebie. Teraz my się zabawimy! Jeśli koszary zostaną spalone lub jeśli obecna placówka nie spełnia oczekiwań,

⁵³ D.T. Ryle, *op. cit.*, s. 353.

⁵⁴ J. McCormack, *A Story of Dublin: The People and Events That Shaped the City*, Dublin 2000, s. 247.

⁵⁵ D.T. Ryle, *op. cit.*, s. 353.

⁵⁶ W. Konarski, *op. cit.*, s. 83.

⁵⁷ D.T. Ryle, *op. cit.*, s. 343.

ma zostać zajęty najlepszy dom w okolicy. Mieszkańców wyrzucić na bruk. Niech tam zdychają, im więcej, tym lepiej... Jeśli zbliżają się cywile, krzyczcie »ręce do góry«. W przypadku, gdyby rozkaz nie został wykonany, strzelajcie, i to celnie. Jeśli zbliżająca się osoba trzyma ręce w kieszeniach albo wygląda podejrzanie, zastrzelcie ją. Od czasu do czasu możecie się pomylić i ktoś niewinny zostanie zastrzelony, ale czasami traficie tych właściwych. Im ich więcej zastrzelicie, tym bardziej będę was lubił i zapewniam was, że żaden policjant nie wpadnie z tego powodu w kłopoty”⁵⁸. Jego słowa zostały nagłośnione w republikańskiej gazecie „Freeman’s Journal”, jednak biorąc pod uwagę kontekst ich wygłoszenia, bardzo prawdopodobne jest to, że nie zostały sfabrykowane. Podpułkownik chciał w ten sposób podnieść morale buntujących się policjantów i przygotować ich na szykowaną ofensywę sił brytyjskich.

Taktyka odwetu zakładała, że odpowiedzi policji będą tak bolesne, iż republikanie zaniechają kolejnych ataków, obawiając się zemsty na ludności cywilnej. Początkowo taktyka ta rzeczywiście wywołała szok w szeregach IRA. Efektem każdej zasadzki byli zamordowani cywile lub spalone miasta. Dnia 21 sierpnia 1920 r. żołnierze IRA dokonali egzekucji na konstablu w Balbriggan. Odpowiedzią Czarno-Brunatnych było spalenie miasta. To samo spotkało mieszkańców Malbay, Lahinch i Ennistymon w hrabstwie Clare. Opinia publiczna była wstrząśnięta, rząd natomiast zadowolony z wyników. Llyoyd George był przekonany o skuteczności nowej metody. „Trzymamy morderców za gardła! – stwierdził. – Musieliśmy reorganizować policję i kiedy rząd był gotowy, uderzyliśmy w terrorystów, a teraz terroryści narzekają na terror”⁵⁹.

W istocie taktyka ta mogłaby zadziałać, gdyby nie kilka czynników. Administracja brytyjska nie prowadziła polityki spójnej z działaniami policji. Na tym polu panował chaos. Nie było też wspólnej strategii i planu dla jednostek, a jedynie przyzwolenie na sianie terroru⁶⁰. Jednostek pomocniczych praktycznie nie nadzorowano, a słaba dyscyplina oraz stres wywołany ciągłym zagrożeniem życia powodowały u Czarno-Brunatnych i Posiłkowych zachowania niemal kuriozalne. W tym okresie narodził się mit o bestialstwie Czarno-Brunatnych, powielany w literaturze i poezji z tego okresu, do dziś istniejący w historiografii republikańskiej, któremu należy się przyjrzeć nieco dokładniej. Wśród ludności cywilnej powszechne było przekonanie, że nowi pracownicy Królewskiej Policji rekrutowani są w Anglii z byłych skazańców, specjalnie wypuszczanych w tym celu z więzień przez brytyjski rząd⁶¹. Nie miało to nic wspólnego ze stanem faktycznym, choć rzeczywiście kuriozalne zachowania Czarno-Brunatnych nie wynikały jedynie z przyzwolenia brytyjskiego rządu. Rekruci mieli za sobą багаż doświadczeń

⁵⁸ W.H. Kautt, *op. cit.*, s. 7.

⁵⁹ D.T. Ryle, *op. cit.*, s. 378.

⁶⁰ M.R. Fierro, *British Counterinsurgency Operations in Ireland 1916–1921. A Case Study*, Newport 1997, s. 14.

⁶¹ W. Konarski, *op. cit.*, s. 80.

i traum wywołanych przez Wielką Wojnę; prawdopodobnie wielu z nich cierpiało na tzw. nerwicę okopową⁶². Ich działalność w Irlandii była doceniana i aprobowana przez rząd. Nikt jednak nie sprawował nad nimi rzeczywistej kontroli, co wpływało na brak dyscypliny. Dodatkowym czynnikiem był stan permanentnego zagrożenia i chęć zemsty za zabitych kolegów. Peter Reynolds, łącznik IRA, tak opisał tę kwestię: „Irlandzkiej Armii Republikańskiej nie spodobała się zabawa i ucisz yli dużą ich [Czarno-Brunatnych – przyp. A.P.] liczbę. Wracali do Anglii szybko i w ładnych podłużnych pudełkach. Wtedy, widząc, że tylu z nich wraca do domu bez urlopu, wkurzyli się i zaczęli sami robić naloty”⁶³.

Częstym zjawiskiem były ataki na irlandzkie kobiety. De Valera, przebywający w tym czasie w Ameryce, wielokrotnie publicznie oskarżał siły brytyjskie o gwałty na Irlandkach. W celu zbadania tej kwestii powołano nawet specjalną komisję z ramienia Ligi Kobiet. Sprawa ta była jednak niezwykle trudna do zbadania, gdyż Irlandki nie przyznawały się do bycia ofiarami tego typu praktyk. Dzisiaj trudno jest badać tę kwestię z powodu braku zeznań oraz różnic mentalności i podejścia do tej kwestii na początku XX w.⁶⁴

Policjanci zdawali sobie sprawę z tego, jak postrzega ich irlandzkie społeczeństwo. Przejawem tego jest pismo wystosowane do ludności cywilnej w mieście:

Droghedo, strzeż się!

Za każdego zastrzelonego w pobliżu policjanta zastrzelonych zostanie pięciu naczelných sympatyków Sinn Féin.

To nie przymus. To prawo talionu.

Nie jesteśmy pijanymi dzikusami, jak nas opisują dublińskie szmatławce.

Nie szukamy łupu.

Nie naprzykrzamy się kobietom. Jesteśmy tak ludzcy jak każdy inny chrześcijanin, ale już zbyt długo się powstrzymywaliśmy.

Mamy chować głowy w piasek, gdy nasi towarzysze są zabijani przez bumelantów i obdartusów z Irlandii?

Nigdy! – mówimy i żadne dochodzenia świata nie powstrzymają naszej chęci zemsty.

Zaprzestańcie strzelania do policji albo rozwalimy każdy dom śmierdzący Sinn Féin.

Pamiętajcie o Balbriggan⁶⁵.

Z rozkazu Czarno-Brunatnych⁶⁶.

⁶² Nerwica okopowa – rodzaj zaburzeń psychicznych, wywołany stresem i sytuacją ciągłego zagrożenia życia w warunkach wojennych.

⁶³ BMH.WS0350, s. 24.

⁶⁴ A. Matthews, *op. cit.*, rozdział: *War on Women*.

⁶⁵ Miasto spalone przez Czarno-Brunatnych i Posiłkowych 21 VIII 1920 r. wraz ze spichlerzami zbożowymi i mleczarniami.

⁶⁶ W.H. Kautt., *op. cit.*, s. 11.

Imperium brytyjskie popełniło błąd strategiczny, stosując taktykę odwetu. Błąd, który skrupulatnie wykorzystała Irlandzka Armia Republikańska. Ludność, która do tej pory nie była zdecydowana, po której stronie konfliktu się opowiada, w odpowiedzi na brutalność Brytyjczyków się radykalizowała⁶⁷. Kolejni zabici członkowie IRA stawali się męczennikami. Im częstsze stawały się odwety Czarno-Brunatnych, tym bardziej wzrastało niezadowolenie społeczne i chęć walki z Imperium. Każde nadużycie siły przez Posiłkowych zapewniało nowych ochotników dla irlandzkiej armii. Był to element strategii Irlandczyków, którzy każdy odwet sił brytyjskich nagłaśniali w swojej propagandzie. Jak pisał Michael Collins w liście do de Valery: „Ten ucisk nam służy”⁶⁸. Nawet brytyjska opinia publiczna była przerażona wydarzeniami na Wyspie. Podczas gdy republikanie podawali do wiadomości każdy akt przemocy, rząd brytyjski nie kierował do społeczeństwa żadnych wyjaśnień swojej taktyki. Wskutek tego prasa brytyjska zaczęła donosić o tym, że terror wymknął się spod kontroli⁶⁹. Opinię tę podzielało również brytyjskie wojsko stacjonujące w Irlandii, które musiało w tamtym czasie jedynie biernie przyglądać się rozwojowi sytuacji. Potwierdzeniem tego jest list brytyjskiego oficera adresowany do marszałka Wilsona, w którym tak podsumowano sytuację: „Importujemy tłumy niezdiscyplinowanych mężczyzn, którzy tylko terroryzują ten kraj”⁷⁰. Zamiast przekazać sprawę do rozwiązania wojsku, rząd zdecydował się jednak dalej zasilać szeregi Królewskiej Policji byłymi żołnierzami.

W tym samym okresie IRA wprowadziła nowy element swojej taktyki, tzw. Lotne Kolumny. Były one rozwiązaniem rosnącego problemu członków IRA ściąganych przez policję, którzy ukrywając się, nie byli przydatni swoim jednostkom. Jak ujął to Michael Collins: „Będziemy musieli dać tym cholernym zbiegom coś do roboty”. Lotne Kolumny, grupujące żołnierzy ukrywających się przed policją, ciągle się przemieszczały. Nocowano w kryjówkach, część prowiantu pozyskując od cywili wspierających ruch republikański. Celem kolumn było atakowanie oddziałów Posiłkowych i Czarno-Brunatnych, stosując wcześniej omówioną taktykę zasadzek⁷¹. Działania te miały też bardziej brutalny charakter, jako że ludzie służący w lotnych kolumnach jako zbiegowie nie mieli już nic do stracenia. Wraz z końcem roku 1920 nadeszło apogeum przemocy na wyspie.

Na północy sytuacja była jeszcze bardziej skomplikowana. Oprócz republikanów i sił Korony udział w walkach brali również lojaliści ulsterscy. W październiku 1920 r. powstała Policja Specjalna Ulsteru (ang. Ulster Special Constabulary, USC), będąca w istocie organizacją paramilitarną. Rekrutowała się wyłącznie z protestantów i cieszyła się złą sławą wśród republikanów. Powodem jej powstania był rosnący wśród lojalistów niepokój. Obawiano się, że w obliczu eskalacji

⁶⁷ R. English, *Armed Struggle: The History of the IRA*, Oxford 2004, s. 99.

⁶⁸ D.T. Ryle, *op. cit.*, s. 271.

⁶⁹ C. Townshend, *op. cit.*, s. 400.

⁷⁰ J.S. Ainsworth, *op. cit.*, s. 4.

⁷¹ C. Townshend, *op. cit.*, s. 435.

przemocy i wzrostu niezadowolenia opinii publicznej rząd imperialny dojdzie do porozumienia z republikanami, tworząc nową wersję Rządów Krajowych. Pojawiło się niebezpieczeństwo wykluczenia ulsterskich lojalistów z rozmów oraz zarządu nad wyspą. Policja Specjalna Ulsteru miała zawczasu przejąć kontrolę nad północą i nie dopuścić do pojawienia się jakiegokolwiek formy republikańskiej administracji. Poza powodami czysto politycznymi USC miała ochraniać protestancką ludność przed atakami IRA i współpracować z Królewską Policją Irlandzką. Jak wynika z zeznań sierżanta McConnella, była to współpraca trudna: „Specjalni rekrutowali się z lojalistów i łóż oranżystów, tradycyjnych wrogów republikanów. Uznawali każdego, kto się z od nich różnił – czy to politycznie, czy też religijnie – za wroga i rebelianta. W rzeczy samej byli mniej pożądanymi sprzymierzeńcami niż Czarno-Brunatni i Posiłkowi”⁷². Działalność IRA na północy sprowadzała się głównie do akcji zaczepno-odwetowych. W razie ataku USC na katolickie osiedla nacjonałiści atakowali dzielnice protestanckie. Wielokrotnie dochodziło do podpaleń. Lojaliści mieli jednak przewagę nad siłami IRA. Byli dobrze uzbrojeni i wspierała ich Korona⁷³.

IRA podejmowała również próby przeniesienia konfliktu na terytorium wroga. Przykładem może być próba zamachu w Manchesterze opisana przez Garry’ego Holahana. Celem ataku była elektrownia wodna. Holahan został wysłany z Dublinia do Anglii, gdzie skontaktował się z innym pracującym w elektrowni Irlandczykiem. Dokonał rekonesansu, podszywając się pod inspektora wizytującego elektrownię, a następnie zdał relację przełożonym w Dublinie. Saperzy IRA stworzyli plan ataku, wedle którego oddział republikanów miał zaatakować elektrownię w godzinach porannych i tym samym uderzyć w centrum brytyjskiej produkcji. Jednak w wyniku nalotu policji na mieszkanie, w którym składowane były raporty Holahana, w ręce Brytyjczyków dostały się plany ataku. Elektrownia została objęta ochroną, IRA musiała zaniechać wykonania planu⁷⁴. Armia Republikańska dalej jednak prężnie działała na terenie Manchesteru.

Kolejną próbą był plan zamachu na brytyjskich ministrów opisywany w zeznaniach Williama Whelana. Akcją dowodził Cathal Brugha, przebywający w tym czasie w Londynie. Misterny plan zamachu opracowany przez ministra i przewodniczącego Dailu był w istocie genialny. „Zabrał mnie do Izby Gmin, gdzie usiedliśmy na galerii. Powiedział mi wtedy, co chciałby bym zrobić. »Kiedy czas przyjdzie« – rzekł – »ja zajmę się strzelaniem do ministrów, a ty trzymaj ludzi z dała ode mnie«. »Jeśli zdołasz« – dodał – »strzelaj, by się stąd wydostać. To wszystko, czego od ciebie chcę: trzymaj ludzi z dała, póki nie skończę do nich strzelać«”⁷⁵. Wizja ministra nie została wprowadzona w życie, a zamachowcy spędzili czas w Londynie, głównie wydając pieniądze. Czasy te później Whelan

⁷² BMH.WS0509, s. 7–8.

⁷³ BMH.WS0598, s. 8.

⁷⁴ BMH.WS0336, s. 15–17.

⁷⁵ BMH.WS0369, s. 7.

wspominał z sentymentem, ponieważ po powrocie do Dublina z funduszy trzeba było rozliczać się z Michaelem Collinsem⁷⁶. Skala ataków na terenie Anglii była, w porównaniu z działaniami w Irlandii, niewielka, co ilustruje poniższa tabela⁷⁷.

Tabela 1

Liczba ofiar ataków na cele
znajdujące się na terenie Wielkiej Brytanii, poza Irlandią

	Policja		Irlandzka Armia Republikańska		Cywile		Razem	
	Zabici	Ranni	Zabici	Ranni	Zabici	Ranni	Zabici	Ranni
Od początku 1920 r. do lipca 1921 r.	1	7	2	6	3	6	4	19

Źródło: P. Cottrell, *The Anglo-Irish War. The Troubles of 1913–1922*, Oxford 2006, s. 62 (tabela w tłumaczeniu własnym).

Apogeum przemocy

Najbardziej krwawy moment wojny nadszedł 21 listopada 1920 r. W wyniku wzmożonej działalności wywiadowczej IRA udało się pozyskać adresy Brytyjczyków podejrzewanych o działalność wywiadowczą. W historiografii irlandzkiej są oni nazywani Grupą Kairską⁷⁸. Dubliński „Oddział” IRA podzielony na osiem zespołów udał się pod wskazane adresy. We wczesnych godzinach porannych zabito 14 osób, w tym ośmiu brytyjskich oficerów. Sześciu z nich rzeczywiście było członkami brytyjskiej siatki wywiadowczej. Oprócz agentów zamordowano również dwóch Posiłkowych, którzy zjawili się na miejscu zamachu. Resztę ofiar stanowili przypadkowi przechodnie lub cywilni informatorzy.

Wydarzenie to zyskało miano „krwawej niedzieli”. W jej wyniku w administracji brytyjskiej zapanował chaos. Taki był zresztą zamiar Michaela Collinsa, który zaplanował całą akcję. Morderstwa miały dwa cele. Pierwszym było rozbitcie

⁷⁶ BMH.WS0369, s. 8.

⁷⁷ P. Cottrell, *op. cit.*, s. 62.

⁷⁸ Grupa Kairska (ang. Cairo Gang) – grupa brytyjskich agentów wywiadu działająca na terenie Dublina w czasie wojny o niepodległość Irlandii. W historiografii irlandzkiej źródłosłów tej nazwy nie jest pewny. Wywodzi się ją albo od miejsca spotkań grupy – Cafe Cairo w Dublinie – albo od miejsca wcześniejszej służby wywiadowczej agentów – Kairu.

i sparaliżowanie działania brytyjskiego wywiadu, drugim był pokaz siły. Morderstwa miały udowodnić Brytyjczykom, że Irlandczyków stać na wszystko.

Agenci brytyjscy, których nie dosięgła karząca ręka IRA, schronili się z rodzinami w Dublińskim Zamku. Ciała ofiar zostały z honorami przetransportowane do Anglii. Administracja brytyjska czekała na wytyczne z Londynu⁷⁹. Reakcja brytyjskiego rządu nie była jednak tak oczywista, jak by się mogło wydawać. Premier Lloyd George, jako człowiek pragmatyczny, skwitował zamachy w następujący sposób: „Dostali to, na co zasłużyli – pokonali ich zwykli sprzedawcy”. Rozkazał też przekazać następującą wiadomość Arthurowi Griffithowi, pełniącemu obowiązki premiera Republiki w zastępstwie de Valery: „Na miłość boską, powiedz Griffithowi, by zachował chłodny umysł i nie zrywał ustanowionej już nici porozumienia. Owszem, wydarzenia w Dublinie były tragiczne, ale nie mają znaczenia. Ci ludzie byli żołnierzami, wiedzieli na co się pisali”⁸⁰.

Mimo takiego nastawienia rządu na linii Londyn–Dublin nastąpiła obstrukcja komunikacyjna. Działania administracji brytyjskiej w Irlandii były chaotyczne, w wyniku czego, wbrew życzeniom kół rządzących, tego samego dnia doszło do eskalacji konfliktu. Zarządzono blokadę dróg, przedłużenie godziny policyjnej i zmasowane aresztowania⁸¹. W wyniku jednego z nich za kratkami znalazł się Arthur Griffith, a obowiązki premiera zaczął pełnić Michael Collins⁸². Rozwścieczyło to brytyjskiego premiera i doprowadziło do jego konfliktu z wojskiem. Plan Lloyda George’a zakładał spacyfikowanie radykalnej frakcji irlandzkiej i dojście do porozumienia z politykami umiarkowanymi⁸³.

Po południu 21 listopada Czarno-Brunatni i Posiłkowi wkroczyli na stadion Cork Park w Dublinie, gdzie odbywał się mecz footballu gaelickiego⁸⁴. Brytyjskie władze twierdziły później, że jednostki policji miały jedynie ogłosić, że wszyscy mężczyźni obecni na meczu zostaną przeszukani po zakończeniu rozgrywek. Jednak w momencie, gdy Posiłkowi znaleźli się na terenie stadionu, otworzono ogień. Według policji to Irlandczycy oddali z trybun kilka strzałów, na co policja jedynie odpowiedziała. Podczas strzelaniny zginęło 12 osób, a około 60 zostało rannych⁸⁵. Tego samego dnia podczas domniemanej próby ucieczki zginęło dwóch członków IRA aresztowanych 20 listopada: Peadar Clancy i Dick McKee.

Tydzień później, 28 listopada 1920 r., brygada Irlandzkiej Armii Republikańskiej z Cork pod dowództwem Toma Barry’ego zaatakowała konwój Posiłkowych

⁷⁹ R.T. Dyle, *op. cit.*, s. 397.

⁸⁰ R. Fanning, *Fathal Path. British Government and Irish Revolution 1919–1920*, London 2013, s. 448.

⁸¹ W. Konarski, *op. cit.*, s. 92.

⁸² R.T. Dyle, *op. cit.*, s. 407.

⁸³ R. Fanning, *op. cit.*, s. 449.

⁸⁴ Football irlandzki – sport drużynowy, jeden z irlandzkich sportów narodowych. Jedna z czterech dyscyplin określanych mianem gier gaelickich.

⁸⁵ W. Konarski, *op. cit.*, s. 93.

w Kilmichael. Zabito 17 z 18 policjantów⁸⁶. W odpowiedzi na ten akt terroru brytyjski rząd 10 grudnia 1920 r. wprowadził stan wojenny na terenie hrabstw Cork, Kerry, Limerick i Tipperary (w styczniu objęto nim też Clare i Waterford)⁸⁷. Dzień po wprowadzeniu stanu wojennego Posiłkowi i Czarno-Brunatni spalili miasto Cork, niszcząc najważniejsze punkty miasta. Straty oszacowano na 3 miliony funtów. Zniszczono ponad 300 budynków, pozostawiając rzesze ludzi bezdomnymi i pozbawionymi pracy i środków do życia⁸⁸.

Aż do tego momentu taktyka odwetów była powszechnie akceptowana, ale nie stanowiła elementu oficjalnej doktryny wojskowej Brytyjczyków. Zmieniło się to z chwilą wprowadzenia stanu wojennego. W oficjalnych dyrektywach naczelnego dowódcy brytyjskich sił zbrojnych w Irlandii generała Macreedy'ego można znaleźć takie wytyczne: „Kary takie jak konfiskata lub, jeśli zajdzie taka potrzeba, zniszczenie mienia, mogą zostać wykonane na osobie lub osobach uznanych za winne i świadome ataków na siły Korony. Za ataki uznajemy zasadzki, ataki na koszary *etc.* [...] Kary mają zostać wykonane tylko na podstawie uprawnień Dowódcy Brygady Piechoty, który, zanim podejmie działanie, upewni się, że podejrzani, z uwagi na swoje skłonności polityczne lub ich obecność w pobliżu miejsca zdarzenia, były zaangażowane w operacje i dostały konkretne instrukcje na piśmie lub drogą telegraficzną od dowództwa by je wykonać. Odwet zostanie przeprowadzony jako operacja wojskowa, a powody zostaną ogłoszone publicznie”⁸⁹. Oficjalne odwety miały w zamyśle wojska różnić się znacząco od tych dokonywanych przez siły policji. W wytycznych zauważyć można próbę usystematyzowania ich oraz usprawiedliwienia przed opinią publiczną. Efekt był jednak odwrotny od zamierzonego. Oficjalne odwety jeszcze bardziej wzburzyły społeczeństwo i przyniosły dalszą krytykę polityki rządu.

Rok 1921 rozpoczął się od likwidacji policyjnych informatorów. Zginęło 73 z nich⁹⁰. Wzmogły się też ataki na protestantów zamieszkujących teren południowej Irlandii oraz ziemian. Przykładem może tutaj być napad na posiadłość sir Arthura Vicarsa⁹¹, opisany ze szczegółami w zeznaniach jego kamerdynera, Michała Murphy'ego. Vicarsa podejrzewano o bycie informatorem wojska. Oddział IRA włamał się nocą 14 kwietnia do jego rezydencji. W budynku rozlano parafinę i benzynę, którą następnie podpalono. Kamerdyner obudził swego pana i jego żonę, zalecając im ucieczkę. Vicars został jednak złapany przez żołnierzy i za-

⁸⁶ BMH.WS0812, s. 17.

⁸⁷ J.S. Ainsworth, *op. cit.*, s. 5.

⁸⁸ G. White, B. O'Shea, *The Burning of Cork*, Cork 2006, s. 125.

⁸⁹ W.H. Kautt, *op. cit.*, s. 12.

⁹⁰ W. Konarski, *op. cit.*, s. 97.

⁹¹ Sir Arthur Vicars – brytyjski ziemianin, ekspert w dziedzinie heraldyki, od 1893 r. herold Ulsteru (ang. Ulster King of Arms), odpowiedzialny za heraldykę Północnej Irlandii. Jako sekretarz Zakonu Świętego Patryka sprawował pieczę nad irlandzkimi klejnotami koronnymi skradzionymi w 1907 r. Wydarzenie to złamało jego karierę.

strzelony na miejscu. Następnie przy jego ciele umieszczono kartkę oznaczającą go jako informatora⁹². Podobne przypadki miały miejsce w całym kraju⁹³.

Taktyka IRA uległa zmianie. Nie stosowano już metody zasadzek angażującej niewielkie grupy żołnierzy, którzy atakowali cel, a następnie uciekali. Lotne Kolumny angażowały się w coraz bardziej brutalne starcia. Konflikt zaczął przypominać regularną wojnę⁹⁴. Od początku roku 1921 planowano najbardziej spektakularną akcję wojskową przeprowadzoną w trakcie wojny. De Valera po powrocie ze Stanów Zjednoczonych uznał, że potrzebny jest pokaz siły irlandzkiej armii, który przekona Brytyjczyków o potrzebie rozmów pokojowych. Jako cel ataku prezydent zaproponował koszary Czarno-Brunatnych lub Izbę Celną, symbol brytyjskiej władzy. Oscarowi Treynorowi⁹⁵, opisującemu później w swoich zeznaniach ze szczegółami atak, zlecono zbadanie proponowanych celów. Orzekł on, że koszary w Begger's Bush⁹⁶, będące siedzibą Czarno-Brunatnych, są zbyt dobrze chronione, a ewentualny atak na nie równałby się samobójstwu. Treynor osobiście przeprowadził też infiltrację Izby Cel. Początkowo, będąc pod wrażeniem monumentalnego budynku z marmuru, obawiał się, że nie uda się go podpalić. Po dokładniejszym śledztwie okazało się jednak, że każde biuro izby wyposażone było w drewniane meble oraz szafy pełne dokumentów, które z powodzeniem mogłyby zająć się ogniem. Następnie IRA pozyskała plany budynku. Unaocznilo to pewne problemy. Po pierwsze, Izba połączona była bezpośrednią linią telefoniczną z Dublińskim Zamkiem i wszelka aktywność Irlandczyków od razu zaalarmowałaby centrum brytyjskiej administracji. Dodatkowy problem stanowili cywile odwiedzający publiczny budynek. Izba chroniona była też przez policyjne patrole⁹⁷.

Dowództwo armii opracowało plan, który miał zostać wcielony w życie 25 maja 1921 r. Jako że budynek znajdował się w obszarze działań 2. Batalionu Dublińskiego, to tej jednostce powierzono zniszczenie Izby. Jednostka miała zostać wzmocniona siłami „Oddziału”. Pierwszy dubliński batalion miał natomiast ochraniać akcję i w razie interwencji jednostek nieprzyjaciela wdać się z nimi w walkę i zajmować je na tyle długo, by 2. Batalion wykonał swoje zadanie⁹⁸. Dodatkowo 1., 3. i 4. batalion miały za zadanie sparaliżować działanie jednostek straży pożarnej przez sabotaż ich sprzętu. Piąty Batalion, złożony z saperów, miał natomiast odciąć połączenie telefoniczne i telegraficzne Izby Cel⁹⁹, ale dopiero

⁹² BMH.WS1081, s. 2–3.

⁹³ R.B. McDowell, *Crisis and Decline: The Fate of the Southern Unionists*, Dublin 1997, s. 27.

⁹⁴ W. Konarski, *op. cit.*, s. 98.

⁹⁵ Oscar Treynor – irlandzki polityk, republikanin, uczestnik powstania wielkanocnego, dowódca brygady dublińskiej podczas wojny o niepodległość.

⁹⁶ Koszary brytyjskiej armii umiejscowione na południu Dublina.

⁹⁷ BMH.WS0340, s. 69–70.

⁹⁸ BMH.WS0340, s. 71.

⁹⁹ BMH.WS0340, s. 72.

kilka minut przed rozpoczęciem akcji, by nie wzbudzać podejrzeń. Podczas akcji zdecydowano się nie używać benzyny, gdyż ta rozlana w budynku w kontakcie z powietrzem wytworzyłaby łatwopalne i niestabilne opary. Zamiast benzyny wykorzystano więc naftę.

Dnia 25 maja 1. Batalion zajął budynek. Przebywających w środku cywilów zgromadzono w głównym holu, podczas gdy drużyny w poszczególnych pomieszczeniach rozlewały naftę. Czas przewidziany na wykonanie tego elementu zadania nie był jednak wystarczający i jedno z pomieszczeń nie zostało dostatecznie nasycone substancją. Dowódca zdecydował o dokończeniu zadania przed opuszczeniem budynku. Jak orzekł Treynor, te kilka minut zadecydowało o niemożności bezstratnej ewakuacji jednostek. W tym samym czasie na miejsce przybyły pierwsze jednostki brytyjskie, które następnie wdały się w walkę z 1. Batalionem. Wkrótce do walki dołączyli żołnierze 2. Batalionu opuszczający podpaloną Izbę Celną¹⁰⁰. Wymiana ognia trwała 30 minut. Pięciu irlandzkich żołnierzy zginęło. Wielu zostało rannych. Aresztowano 80 osób. Dużą część stanowili cywile przetrzymywani wcześniej w budynku przez IRA. Żołnierze z regimentu Wiltshire przejęli dowództwo nad akcją od Czarno-Brunatnych, jednak budynku nie udało się ugasić¹⁰¹. Jednostki straży pożarnej przybyły zbyt późno, powstrzymane przez udaną akcję 4. i 5. batalionu. Pożar szalał jeszcze przez kilka dni¹⁰².

Z militarne go punktu widzenia akcja była klęską. IRA w Dublinie poniosła ciężkie straty. Liczba poległych i aresztowanych była ogromna. Jednak jeśli weźmiemy pod uwagę aspekt propagandowy, Irlandczycy odnieśli zwycięstwo. Zniszczono symbol brytyjskiej władzy nad wyspą oraz akta podatkowe. IRA pokazała, że był w stanie przeprowadzić skomplikowaną logistycznie akcję wojskową w samym centrum Dublina.

Wiosna 1921 r. przyniosła zwiększenie liczebności wojsk brytyjskich na terenie wyspy. W czerwcu w Irlandii stacjonowało 35 tys. żołnierzy i 12 tys. policjantów¹⁰³. Republikanie byli na granicy wyczerpania. Na drugą taką akcję, jak spalenie Izby Ceł, nie mieliby już środków. Brytyjczycy jednak o tym nie wiedzieli. Przez cały czas trwania wojny błędnie szacowali liczebność IRA¹⁰⁴. W czasie walk zginęło 44 brytyjskich oficerów i 118 podoficerów¹⁰⁵.

W Anglii rosło niezadowolenie w związku z wydarzeniami na wyspie. Tworzyły się komitety wspierające wysiłek Irlandczyków. Król Jerzy V otwarcie krytykował politykę rządu wobec Irlandii. W maju 1921 r. wyznał Lady Margaret

¹⁰⁰ BMH.WS0340, s. 75.

¹⁰¹ W. Sheehan, *Fighting for Dublin, The British Battle for Dublin 1919–1921*, Wilton 2007, s. 125.

¹⁰² BMH.WS0340, s. 76.

¹⁰³ W. Konarski, *op. cit.*, s. 100.

¹⁰⁴ *Ibidem*.

¹⁰⁵ A. Kinsella, „Goodbye Dublin”: *British Military Evacuation 1922*, „Dublin Historical Record” 1998, vol. LI, s. 17.

Greenwood, żonie sekretarza Hamara Greenwoda, że „nienawidzi samej idei Czarno-Brunatnych”¹⁰⁶. Zmiana strategii przez Brytyjczyków i użycie wojska zamiast niezdiscyplinowanych oddziałów policyjnych mogły przynieść militarne zwycięstwo Wielkiej Brytanii. Jednak wzrost niezadowolenia społecznego w wyniku wcześniejszych działań administracji oraz skomplikowana sytuacja międzynarodowa sprawiły, że rząd Imperium musiał szukać drogi porozumienia z nacjonalistami irlandzkimi. Brytyjczycy już od 1920 r. starali się wszcząć rozmowy z umiarkowaną frakcją republikańców. Za mediatora służył Kościół katolicki. Natomiast w czerwcu 1921 r. z wizytą do Irlandii udał się sam król Jerzy V z małżonką, by uroczystie otworzyć obrady Północnego Parlamentu. Podróż ta bez wątpienia miała dowodzić chęci porozumienia z republikańcami. W Parlamencie władca zwrócił się jedynie do ulsterskich parlamentarzystów, gdyż członkowie Sinn Féin poprzysięgli nie postawić stopy w budynku. Jednak przemówienie króla jasno świadczyło o chęci porozumienia: „Z nadzieją apeluję do wszystkich Irlandczyków, by zaprzestali walk, by wybaczyli i zapomnieli, by wyciągnęli dłoń w geście pojednania i by dołączyli do tworzenia kraju, który kochają; by rozpoczęli nową erę pokoju, zadowolenia i dobrej woli”¹⁰⁷.

Dnia 24 czerwca Lloyd George wystosował do de Valery zaproszenie do Londynu w celu zakończenia konfliktu. De Valera, biorąc pod uwagę brak broni i straty w ludziach, przystał na spotkanie. W dniu 11 lipca ogłoszono zawieszenie broni i przystąpiono do negocjacji pokojowych. Trwały one pięć miesięcy i zostały zakończone 6 grudnia 1921 r. Delegacja irlandzka podpisała traktat pokojowy, który miał być następnie ratyfikowany przez brytyjski parlament i „zgromadzenie” irlandzkich deputowanych. Parlament brytyjski ratyfikował traktat 16 grudnia, jednak Dáil potrzebował na to dwóch miesięcy wypełnionych burzliwymi debatami. Ostatecznie traktat ratyfikowano przewagą jedynie siedmiu głosów¹⁰⁸.

Postanowienia traktatu były następujące: powołano tzw. Wolne Państwo Irlandzkie, o statusie brytyjskiego dominium, w którego skład weszło 26 południowych hrabstw. O przynależności sześciu hrabstw północy do nowego tworu państwowego miał zdecydować parlament w Belfaście. Ograniczono obecność wojsk brytyjskich na terenie wyspy, jednocześnie zachowując przysięgę wierności wobec brytyjskiego władcy oraz funkcję gubernatora Irlandii¹⁰⁹. Podpisanie traktatu i jego ratyfikacja nie zakończyły jednak walk na wyspie. W wyniku sprzeciwu części irlandzkich deputowanych i żołnierzy IRA wobec podziału wyspy wkrótce w Irlandii wybuchła wojna domowa¹¹⁰.

¹⁰⁶ J.S. Ainsworth, *op. cit.*, s. 5.

¹⁰⁷ J. Bardon, *A History of Ireland in 250 Episodes*, Dublin 2009, s. 1130.

¹⁰⁸ W. Konarski, *op. cit.*, s. 119.

¹⁰⁹ Pełen tekst traktatu dostępny pod adresem: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%2026/v26.pdf> (dostęp: 14 X 2017 r.).

¹¹⁰ W. Konarski, *op. cit.*, s. 130–131.

Podczas całego konfliktu zginęło 1400 osób, w tym 162 wspomnianych żołnierzy regularnego brytyjskiego wojska, 550 żołnierzy Irlandzkiej Armii Republikańskiej, 363 policjantów zarówno służących w Królewskiej Policji Irlandzkiej, jak i Dublińskiej Policji Metropolitalnej. Podczas całego konfliktu życie straciło też ponad 200 cywilów¹¹¹.

Zakończenie

Reasumując, podczas trwania konfliktu doktryna wojenna, zarówno Brytyjczyków, jak i Irlandczyków, ulegała zmianom. W pierwszym etapie wojny celem IRA było zadanie ciosu brytyjskiemu wywiadowi, by sparaliżować jego działania i odciąć Brytyjczyków od najważniejszych informacji, które do tej pory zapewniały im przewagę. Ataki na funkcjonariuszy Królewskiej Policji Irlandzkiej w pierwszym etapie wojny doprowadziły do złamania morale przeciwnika i rozstrojenia do tej pory funkcjonującej nienagannie maszyny brytyjskiej administracji. W tym okresie nastąpiły narodziny taktyki IRA i idei walki w brygadach. Rozwój tego zjawiska można obserwować, analizując zarówno zeznania żołnierzy, jak i artykuły do nich skierowane w gazecie „An tÓglách”. Taktyka stosowana w tym okresie przez Irlandczyków była niezwykle skuteczna.

Działania IRA zmusiły stronę brytyjską do zmiany taktyki. W obliczu braków kadrowych uzupełniono jednostki policyjne byłymi żołnierzami. Stosowana przez nich taktyka aprobowanego przez władze odwetu w dłuższej perspektywie okazała się jednak szkodliwa. Nastawiła bowiem społeczeństwo irlandzkie negatywnie do sił policyjnych i brytyjskiej administracji. W okresie tym również taktyka IRA uległa zmianie przez wprowadzenie do działania tzw. Lotnych Kolumn, co zaowocowało dalszą eskalacją konfliktu.

Przez całą wojnę siły irlandzkie starały się doszczętnie rozbić brytyjski wywiad. Największy cios został zadany przez egzekucję oficerów wywiadu w krwawą niedzielę 21 listopada 1920 r. Wprowadzenie stanu wojennego na terenie wyspy jedynie usankcjonowało trwający konflikt, który z wojny partyzanckiej między imperium a jego zbuntowaną częścią rozwinął się w konflikt dwóch narodów. Brytyjskie wojsko wkroczyło do akcji zdecydowanie zbyt późno, a taktyka oficjalnych odwetów doprowadziła jedynie do dalszego oddalenia możliwości rozmów pokojowych. W tym okresie można mówić już o pełnoprawnych starciach wojsk, nie tylko zasadzkach partyzantki.

Natura konfliktu na północy wyspy tak bardzo różniła się od tej na południu, że można by rozpatrywać ją w osobnym opracowaniu. Istniała tam bowiem trzecia strona konfliktu – protestancy unioniści.

¹¹¹ M. Hopkinson, *Irish War of Independence*, Montreal 2002, s. 201–202.

Działania wojenne toczyły się nie tylko na terytorium Irlandii. Miały miejsce liczne próby przeniesienia konfliktu na teren Anglii, jednak ten element taktyki IRA został przygotowany najslabiej i miał najmniejsze znaczenie dla rozwoju sytuacji.

W ostatnich miesiącach walk Wielka Brytania zaczęła zyskiwać przewagę. Stosowana przez imperium taktyka odwetów mogłaby doprowadzić do wyczerpania możliwości bojowych Irlandczyków. Spektakularna akcja zniszczenia Izby Ceł doprowadziła jednak do przyspieszenia rozmów pokojowych, prawdopodobnie ratując wysiłek wojskowy Irlandczyków, którzy nie mieli już środków i sił na dalsze toczenie walk, tym samym wykazując słabość brytyjskiej taktyki oraz słabe rozeznanie Imperium w sytuacji. Taktyka Irlandczyków okazała się bardziej skuteczna.

Bibliografia

ŹRÓDŁA

Dokumenty Biura Historii Militarnej Irlandii. Dostępne pod adresem: <http://www.bureauofmilitaryhistory.ie/reels/bmh/>

Zeznania numer:

BMH.WS0580

BMH.WS0547

BMH.WS0547

BMH.WS0423

BMH.WS0509

BMH.WS0350

BMH.WS0509

BMH.WS0598

BMH.WS0336

BMH.WS0369

BMH.WS0812

BMH.WS1081

BMH.WS0340

Lista ministrów I rządu republiki, http://www.taoiseach.gov.ie/eng/Historical_Information/History_of_Government/FirstD%C3%A1il1.pdf (dostęp: 14 X 2017 r.).

Pełen tekst Traktatu Angielsko-Irlandzkiego z 1921 r. Dostępny pod adresem: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%2026/v26.pdf> (dostęp: 14 X 2017 r.).

PRASA

„An tÓglách”, vol. I, No. 9, I 1918, http://antoglach.militaryarchives.ie/PDF/1918_01_15-1918_12_31_Vol_I_No_9_An_t-Oglac.pdf (dostęp: 15 X 2017 r.).

OPRACOWANIA

Ainsworth J.S., *British Security Policy in Ireland, 1920–1921: A Desperate Attempt by the Crown to Maintain Anglo-Irish Unity by Force*, materiały 11 irlandzko-australijskiej konferencji. 25–30 kwietnia 2000, Perth, s. 2. Niepublikowane, dostępne pod adresem: <https://eprints.qut.edu.au/6/> (dostęp: 8 X 2017 r.).

Bardon J., *A History of Ireland in 250 Episodes*, Dublin 2009.

Collins M., *The Path to Freedom*, London 1996.

Cottrell P., *The Anglo-Irish War. The Troubles of 1913–1922*, Oxford 2006.

Dorney J., *Peace after the Final Battle’: The Story of the Irish Revolution 1912–1924*, Dublin 2014.

Doyle J., Clarke F., *An Introduction to The Bureau of Military History 1913–1921*, Dublin 2002.

English R., *Armed Struggle: The History of the IRA*, Oxford 2004.

Fanning R., *Irish Revolution 1919–1920*, London 2013.

Fierro M.R., *British Counterinsurgency Operations in Ireland 1916–1921. A Case Study*, Newport 1997.

Hopkinson M., *Irish War of Independence*, Montreal 2002.

Hughes B., *Defying the IRA? Intimidation, coercion, and communities during the Irish Revolution*, Liverpool 2016.

Kautt W.H., *The „Auxies”, Black and Tans, and the RIC and their response to IRA violence in Ireland, 1919–21*, materiały Konferencji Towarzystwa Historii Wojskowości, Knoxville 2003, https://www.academia.edu/1686881/The_Auxies_Black_and_Tans_and_the_RIC_and_their_response_to_IRA_violence_in_Ireland_1919-21 (dostęp: 8 X 2017 r.).

Kautt W.H., *The Irish Police and the Outbreak of Peace*, materiały Konferencji Towarzystwa Historii Wojskowości, Lawrence 2006.

Kinsella A., „Goodbye Dublin”: *British Military Evacuation 1922*, „Dublin Historical Record” 1998, vol. LI, s. 4–24.

Konarski W., *Nieprzejednani. Rzecz o Irlandzkiej Armii Republikańskiej*, Warszawa 1991.

McCormack J., *A Story of Dublin: The People and Events That Shaped the City*, Dublin 2000.

McDowell R.B., *Crisis and Decline: The Fate of the Southern Unionists*, Dublin 1997.

Matthews A., *Renegades: Irish republican women 1900–1922*, Cork 2011.

Rast M., *Tactics, Politics and Propaganda in the Irish War of Independence 1917–1921*, praca magisterska obroniona na Uniwersytecie Stanu Georgia, Atlanta 2011, http://scholarworks.gsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1045&context=history_theses (dostęp: 8 X 2017 r.).

Ryle D.T., *Big Fellow, Long Fellow: A Joint Biography of Collins and De Valera*, Dublin 2006.

Sheehan W., *Fighting for Dublin, The British battle for Dublin 1919–1921*, Wilton 2007.

Townshend C., *The Republic: Fight for Irish Independence, 1918–1923*, London 2013.

White G., O’Shea B., *The Burning of Cork*, Cork 2006.

ANTONINA PAWŁOWSKA

The evolution of Irish and British military tactic during the Irish War of Independence (1919–1921)

The article presents an analysis of the development of the Irish War of Independence in reference to the military doctrines, strategies and tactics used by both sides of the conflict. The issues have been discussed in a chronological order, starting at Soloheadbag ambush and spanning up to the signing of the Anglo-Irish peace treaty. During the analysis the following stages of conflict have been itemized: the period of fights between freshly established Irish Republican Army and Royal Irish Constabulary, nextly, the British response during which units called later Black and Tans and The Auxiliaries emerged. Then begins the phase of the escalation of violence ended by the events of The Bloody Sunday. Afterwards the stage of martial law and engaging regular troops in conflict ensued. The article is based on witnesses' testimonies gathered by the Bureau of the Military History.

Keywords: Irish War of Independence, Tan War, IRA, Black and Tans, Royal Irish Constabulary.